

ВИБОРЧА СИСТЕМА В УКРАЇНІ (ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ), ТА ЇЇ ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Одна з ключових ознак демократичного ладу – регулярні, прозорі, змагальні вибори, з допомогою яких громадяни-виборці формують органи, що приймають найважливіші політичні рішення в державі.

Уже впродовж 26 років вибори в Україні відбуваються регулярно й більш-менш демократично за формою. Постає запитання: чому владні інститути, які прямо чи опосередковано формуються шляхом виборів, мають такі низькі рівні довіри з боку українців (за даними КМІС, сьогодні президентові довіряють 13,7% українців, уряду – 9,5%, Верховній Раді – лише 5,3%)? Чому українці мусять висловлювати незадоволення владою, яку самі й формують шляхом виборів, влаштовуючи революції? Наша відповідь – через наявну виборчу систему, яка, на догоду олігархатові, деформує головні суспільно-політичні функції виборів та підтримує існування спотвореної квазіпартійної системи. Це питання є досить актуальним оскільки 2019-й має стати роком виборів в Україні, адже в цей рік з інтервалом в півроку, якщо не виникне форс-мажорних ситуацій, мають пройти спочатку президентські, а потім парламентські вибори. Так, чергові вибори президента України мають відбутися 31 березня, а вибори до Верховної Ради 9 скликання – 27 жовтня.

Мета. Проаналізувати виборчу систему в Україні та її основні проблеми, на основі виборів народних депутатів України.

Для досягнення мети ми ставимо наступні **завдання:**

охарактеризувати виборчу систему України;

проаналізувати її основні проблеми;

висвітлити основні способи їх вирішення;

Виклад матеріалу. Виборча система України є пропорційно-мажоритарною. Загалом, згідно до українського законодавства, до Верховної Ради обирають 450 народних депутатів за змішаною пропорційно-мажоритарною системою. При цьому 225 з них обираються за списками політичних партій у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, і, відповідно, залежно від набраного відсотку голосів виборців партія отримує кількість місць у парламенті. Ще 225 народних обранців потрапляють до Верховної Ради за мажоритарною системою в одномандатних виборчих округах, де вони мають право висуватися як політичними партіями, так і як самовисуванці.

При цьому народним депутатом мають право обиратися громадяни України, які на день виборів досягли 21 року, проживають в Україні протягом останніх 5 років та мають право голосу. Водночас громадяни, які мають судимість за вчинення умисного злочину, якщо вона не погашена чи не знята, не мають права обиратися до українського парламенту.

Передвиборна агітація під час виборів до Верховної Ради може здійснюватися в будь-яких законних формах і будь-якими засобами. Кандидати в депутати та політичні партії мають право розпочати свою передвиборну агітацію наступного дня після прийняття виборчою комісією рішення про їхню реєстрацію. Водночас, як і у випадку з виборами президента, під час парламентських виборів учасники мають припинити агітацію після 24 години останньої п'ятниці перед днем голосування.

Після Революції Гідності з усією гостротою постала необхідність проведення суспільних реформ задля збереження України як незалежної держави та її розвитку. На сьогоднішній день ми спостерігаємо хай і повільний, але прогрес реформування у багатьох сферах. Проте політична система не змінюється, хоча запит суспільства на її зміну величезний. А без реформування ключового механізму формування найвищих органів політичної влади – виборів – навіть уже помітні скромні досягнення в інших сферах залишаються вкрай уразливими.

Політичні партії в Україні не є представницькими, вони більше схожі на фан-клуби своїх вождів чи найманців олігархів. Реформи, які б мали радикально змінювати політичну систему, не впроваджуються, більше того – ситуація демонструє навіть негативні тенденції. Єдине, що слід відзначити як позитив у цій сфері, – це запровадження державного фінансування політичних партій та обов'язкового звітування їх про свої фінанси до НАЗК.

Переважає більшість політичних партій в Україні є ними лише за формою, та аж ніяк не за змістом, адже вони не виконують або виконують дуже вибірково й однобоко головні функції політичних партій, визначені політологічною наукою. Насамперед, вони дуже слабо здійснюють функцію артикуляції і представництва інтересів фахових, світоглядних та інших соціальних груп. Можна стверджувати, що жодна політична партія України сьогодні не спирається на конкретну соціальну групу або верству. Українські політичні партії не базують свою діяльність на чіткій ідеології, не мають далекосяжного бачення розвитку суспільства і країни, не виконують комунікативної функції, що полягає у формуванні ідей, цілей та завдань, спрямованих на владу й суспільство загалом. Функції добору політичних еліт та політичної соціалізації українські партії теж належною мірою не здійснюють, як і функції соціальної інтеграції.

Відтак, ми бачимо вкрай атомізовану партійну систему, в якій більшість партій не мають суспільної бази, програми розвитку країни, розгалужених регіональних партійних структур і т. д. Ідейна порожнеча сучасних українських партій відбивається і в їхніх назвах. Вони зазвичай не містять згадок про ідеології, але часто прямо вказують на персоналістський характер партій. Досить згадати хоча б «Блок Петра Порошенка «Солідарність» або «Радикальну партію Олега Ляшка». Де-факто, переважна більшість партій є лише інструментами, що обслуговують політико-економічні інтереси олігархів. А вони зацікавлені у збереженні нинішньої виборчої системи, оскільки вона дозволяє таким партіям успішно брати участь у виборах, попри відсутність ідеологій та суспільної бази.

Звісно, результати виборів і якість влади залежать від стану партійної системи, але вона, своєю чергою, дуже залежить від правил проведення виборів. Партії завжди підлаштовуються під них, щоби бути ефективними на виборах. Саме тому одне з найважливіших завдань сьогодні – реформування виборчого законодавства.

Не можна сказати, що досі проблема реформи виборчої системи не стояла на порядку денному. Так, реформа виборчого законодавства була однією з головних і пріоритетних обіцянок п'яти парламентських фракцій урядової коаліції у Верховній Раді VIII скликання. Всі п'ять фракцій наголошували на необхідності зміни виборчої системи, насамперед для парламентських виборів. Але, як це часто трапляється, наміри так і не було втілено в життя. Відтак, екватор своєї діяльності парламент зустрічає зі старою виборчою системою та переконливою демонстрацією небажання змінювати її в інтересах суспільства. При цьому схоже, що експертне середовище і громадянське суспільство, загалом, давно досягли згоди в питанні розуміння вад нинішньої виборчої системи та пріоритетності виборчої реформи. Проте тиску на парламент для вирішення цього питання ми теж не бачимо.

Нагадаємо, що чинна на сьогодні в Україні змішана (точніше – комбінована, або паралельна) виборча система застосовувалася на парламентських виборах 1998-го, 2002-го, 2012-го та 2014-го років і передбачає поєднання

мажоритарної виборчої системи з голосуванням в одномандатних округах (225 мандатів) із пропорційною виборчою системою з голосуванням у єдиному загальнодержавному окрузі за жорсткі (закриті) виборчі списки (225 мандатів). При цьому право на участь у розподілі мандатів у загальнодержавному окрузі отримують лише ті партії, котрі змогли подолати 5-відсотковий виборчий бар'єр.

Фактично, ця виборча система є поєднанням двох найпростіших і водночас найгірших варіантів проведення парламентських виборів.

Вадами мажоритарної системи є те, що на її окрузі перемагає той, хто одержує більшість голосів виборців. І це навіть за умови, що в сумі голосів менше 20%! Таким чином, решта 80% голосів ігноруються.

Крім того, мажоритарна складова на парламентських виборах в Україні створює широкі можливості для підкупу виборців та фальсифікації результатів. Традиційно за місяць до виборів бабусі отримують пакети з гречкою, діти – брендовані дитячі майданчики, а мешканці округу – відремонтовані під'їзди чи 100-200 гривень за голос.

Переважаю мажоритарники – це власники великого чи середнього бізнесу, які мають «слабкі місця». Вони стають основою керівництва парламенту – слухняними виконавцями замовлень влади, які за «потрібні» голосування отримують гарантії недоторканності свого бізнесу.

Тому, коли мажоритарники «дориваються» до влади, проблеми виборців цікавлять їх в останню чергу.

Щодо мінусів пропорційної системи із закритими списками то коли ми голосуємо за партію на виборах, ми не впливаємо на її «начинку», а саме – список кандидатів, які висуваються до Верховної Ради. Цей список – закритий. Партійні лідери формують його на власний розсуд. Наша думка як виборця про те, хто має потрапити до Верховної Ради, нікого не цікавить.

Тому часто партії набирають у список 10-15 «зірок»: відомих політиків, артистів, спортсменів тощо – для реклами та бігбордів. Решту списку формують «грошові мішки».

Не секрет, що прохідні місця в закритих партійних списках продаються.

Передусім до влади потрапляють політичні гравці, які мають доступ до фінансових та адміністративних ресурсів. Та й перемогти на виборах може лише партія з мільйонним бюджетом, адже реклама коштує дуже дорого. Це нівелює конкуренцію, бо партії зі скромними фінансами не можуть зрівнятися з олігархічними проектами.

Отже, вагомим фактором на виборах стають гроші, а не ідеї чи репутація кандидата або партії.

Говорячи ж про позицію нинішньої влади щодо виборчої реформи то попроситися зі змішаною системою виборів – такою була обіцянка Петра Порошенка як кандидата в президенти України. Ще у 2014 році ним було наголошено на необхідності проведення виборчої реформи, він оголосив: «Я маю абсолютно тверде переконання, який закон є оптимальний – це пропорційна система із відкритими списками».

І саме ця виборча система є рекомендацією наших міжнародних партнерів. Ще у 2010 році Парламентська асамблея Ради Європи у своїй резолюції рекомендувала Україні пропорційну виборчу систему, яка «ґрунтується на відкритих виборчих списках і регіональних виборчих округах».

Перевагами цієї системи є те, що вона передбачає 27 великих регіональних округів. Партії виставлятимуть на кожному окрузі мінімум п'ятьох кандидатів. Виборець, окрім того, що голосує за партію, зможе віддати свій голос і за конкретну людину в цій партії, тим самим формуючи персональний склад парламенту.

Також, великий розмір округів ускладнює підкуп виборців. Одна справа «скупити» мажоритарний округ у два райони, і зовсім інша – всю область. Це потребує значно більших витрат.

Щоб потрапити до Верховної Ради, треба буде завойовувати довіру і голоси виборців. Тобто – реально працювати на округах і показувати свою ефективність. Це стимулюватиме політичну конкуренцію і зробить невідгодною торгівлю місцями у виборчих списках. Адже ніхто не зможе гарантувати голоси виборців за конкретну персону.

На додачу, партії будуть зацікавлені у залученні регіональних лідерів. Це дозволить свіжим обличчям та ідеям нарешті увійти в політичний процес.

До того ж, відмова від корупційної виборчої системи прописана у коаліційній угоді нинішнього парламенту.

Але за чотири роки при владі жодних кроків у цьому напрямку досі не зроблено. Тому що насправді змішана система влаштує корупціонерів, які завдяки їй уже прийшли в парламент і розраховують, що вона приведе їх до влади знову.

Сьогодні, рухаючись у бік євроінтеграції, наступні вибори народних депутатів ми мусимо провести без мажоритарної складової, за пропорційною системою, з відкритими або напіввідкритими списками, з голосуванням у регіональних округах.

За рахунок відкритих виборчих списків вдасться не лише підвищити якісний склад представницьких органів і рівень легітимності парламенту та уряду, а й створити умови для розвитку партій. Цьому сприятимуть зниження рівня внутрішньої корупції в них, усунення передумов до поширення «вождизму» в керівництві, посилення рівня підзвітності партій, заохочення до розбудови партійних структур на місцях.

При цьому відкриті списки можуть бути повністю відкриті, як у Бразилії, Латвії, Фінляндії, або напіввідкриті, як у Нідерландах, Словаччині, Чехії, Швеції.

Саме другий варіант передбачено зареєстрованим у парламенті законопроектом № 1068-2 народних депутатів В.Чумака, А.Агафонові, Н.Новак, П.Різаненка, Л.Ємця.

Згідно з цим законопроектом парламентські вибори проводитимуться у 27 виборчих регіонах, межі яких загалом враховуватимуть межі областей.

Кожна партія висуватиме два типи списків: єдиний список кандидатів у загальнодержавному виборчому окрузі та списки кандидатів у відповідних виборчих регіонах, з яких формуватиметься єдиний список кандидатів.

У виборчих регіонах виборці голосуватимуть за відповідні регіональні списки, а не єдиний список кандидатів.

Голосування здійснюватиметься шляхом вписування порядкового номера списку до виборчого бюлетеня. Крім того, виборець факультативно може проголосувати також і за окремого кандидата, включеного до списку, за який він голосує (також шляхом вписування його порядкового номеру до бюлетеня).

Бюлетень, у якому не буде зазначено жодного порядкового номера списку, вважатиметься недійсним.

Право на участь у розподілі депутатських мандатів отримуватимуть лише ті партії, на підтримку регіональних списків яких у загальнодержавному виборчому окрузі подано щонайменше 4% голосів виборців.

Після визначення партій, які подолали виборчий бар'єр, ЦВК визначатиме виборчу квоту – кількість голосів, необхідну для отримання одного мандата. Ця квота визначатиметься діленням кількості всіх голосів у загальнодержавному окрузі за всі регіональні списки партій, які подолали виборчий бар'єр, на конституційний склад Верховної Ради України (450).

Після цього ЦВК визначатиме кількість мандатів, які отримуватиме кожен регіональний список партії.

Для цього кількість поданих за нього голосів у виборчому регіоні ділитиметься на виборчу квоту, і отримане число округлюватиметься до цілого числа. Ці мандати отримуватимуть кандидати від партії у виборчому регіоні, які отримали на свою підтримку найбільшу кількість голосів виборців.

Нерозподілені в округах місця партії отримає список кандидатів від цієї ж партії у загальнодержавному виборчому окрузі. Місця, відведені списку кандидатів від партії у загальнодержавному окрузі, заміщуватимуться у порядку черговості, визначеної списком. При цьому кандидати, обрані у виборчих регіонах, не враховуватимуться.

Висновки. Таким чином, як висновок, доводиться констатувати, що політики вкотре декларують необхідність проведення виборчої реформи з головним акцентом на запровадження пропорційної системи з відкритими списками. Але ми вже мали втрачені для реформ 2009 і 2014 рр. Очевидно, ця найважливіша для прискорення розвитку нашої країни реформа не може бути реалізована самими політиками у простий «робочий» спосіб. Широкій громадськості слід консолідуватися і шукати важелі впливу на цю ситуацію. Без зміни виборчої системи нам не вдасться вирватися з замкненого кола неефективних реформ і почати рухатися вперед до розвитку країни, адже всі реформи в інших сферах залежать від політиків та їхніх рішень. А хто в нашій країні ухвалюватиме політичні рішення, залежатиме від закону про вибори народних депутатів України.

Література

1. Генералюк В.В. Механізми удосконалення виборчої системи України / В. Генералюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://academv.gov.ua/ej/ej11/txts/10gvvvsu.pdf>
2. Гончарук-Чолач Т.В., Джугла Н.В. Політична соціологія: навчальний посібник / За ред. Гончарук-Чолач Т.В. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2018. – 250 с.
3. Гурик М. І. Шумка М. Л. Трансформація специфічних ознак патерналізму в умовах децентралізації в Україні. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/29229>
4. Гурик, М. І. Історична пам'ять народу в контексті актуальних завдань розбудови модерної української нації [Текст] / М. І. Гурик // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевиц, М. І. Гурик [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 90-113.
5. Громадський рух чесно. Виборча реформа: що треба змінити? / Громадський рух чесно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vyborv.pravda.com.ua/articles/2017/10/19/7149484/>
6. Закон України «Про вибори народних депутатів України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 10-11, ст.73 [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
7. Кирилук Ф.М., Конверський А.С., Білик В.Ф. Політологія: Навчально-методичний комплекс [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://politics.ellib.org.ua/pages-2209.html>
8. Конституційне право України. Поняття і значення виборів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.biglib.com/book/39_Konstituciine_pravo_Ukraini/4229_81_Ponvattva_i_znachennya_vivoriv
9. Політологія [Текст]: навч. посіб. / Т. В. Гончарук-Чолач, О. М. Рудакевич, М. Гурик [та ін.]; за ред. Т. В. Гончарук-Чолач. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2019. – с. 320.
10. Шутенко В. Що змінить зміна виборчої системи? / В. Шутенко [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-polvtics/2446803-so-zminit-zmina-vivorcoi-sistemi-deputati-stanut-akisnisimi.html>